

Deugt de natuur?

Een meditatieve afsluiting.

Joris Vercammen

De schepping. Als we het daarover hebben dan denken we vooral aan een liefhebbende God die ons geschapen heeft. Wat minder in ons opkomt is dat we niet alleen geschapen werden, en niet geïsoleerd in een soort van afgezonderde ruimte, als het ware speciaal ontworpen voor het creëren van de mens. Uiteraard is de schepping van de mens iets heel bijzonders voor de bijbel. Dat is al af te leiden uit het pluralis majestatis waarmee die scheppingsdaad in het eerste scheppingsverhaal wordt ingeleid: “En God zei: laat ons mensen maken, naar Ons beeld, naar Onze gelijkenis” (Gen. 1, 26). Maar het tweede scheppingsverhaal verduidelijkt verder dat mensen uit stof van de aarde gemaakt worden. Beeld van God, ja, maar uit aarde gemaakt. Het kan niet anders dan dat dat gegeven ons op een bijzondere wijze verbindt met de natuur. Onze aardseheid verbindt ons met de aarde. Overigens, de schepping van de mensen vindt op dezelfde dag plaats als de schepping van de dieren: “vee, kruipend en wild gedierte”, “levende zielen, ieder naar zijn aard” (Gen, 1, 24). Als mensen delen we dus onze scheppingsdag met de dieren. Zo bewust zijn we ons daarvan meestal niet! Maar dat te bedenken zet ons wellicht wel op het juiste – want nederige – been!

De vraagstelling

We moeten bedenken dat bij het uitputten en misbruiken van de natuur en het milieu, wij onze eigen aardseheid dus ondergraven. Waar we onze afhankelijkheid ontkennen en als heersers slechts technisch-instrumenteel met het milieu omgaan, daar zijn we bezig onszelf tekort te doen. Vervreemding is het gevolg. Met de ontzieling van de schepping gaat ook de ontzieling van onszelf gepaard. Met andere woorden: we laten het wonder van de natuur niet tot ons spreken omdat we ervan uitgaan dat de schepping uit zichzelf geen boodschap zou hebben. En dat heeft ze wel. De milieuproblematiek verbergt vooringenomenheid en is in zijn kern een vraag naar betekenis en dus naar levensvisie. Spiritualiteit zoomt in op die levensvisie. Het verwijst naar een proces van transformatie. Het is een veranderingsproces waardoor de mens stilaan meer en meer wordt zoals hij en zij bedoeld zijn: beelddraggers van God. Vervreemding wordt opgeheven en mensen komen tot zichzelf. Daarom heeft spiritualiteit te maken met kwaliteit van leven. Uitgangspunt kan dus geen ander zijn dan onze verbondenheid met anderen en met de schepping want mensen zijn geen geïsoleerde individuen. Nu zal men direct opmerken dat het dus een zaak van bekering is en dat we dus aan onszelf moeten gaan werken om onszelf ertoe te brengen ons anders te gaan gedragen. De ecologische crisis verraadt immers een zondige insteek, met andere woorden: een moreel verwerpelijk gedrag. Bekering dient ertoe het juiste gedrag te gaan stellen. We moeten dus anders handelen. En dat moeten we ook wel, denk ik, maar de vraag is of we, als we het daarbij laten, wel diep genoeg afgedaald zijn in de analyse van het probleem. Gaan we dan niet gewoon door op een activistisch spoor dat mede de oorzaak is van de ecologische crisis die we veroorzaakt hebben? Ik denk dat het transformatieproces dat we nodig hebben niet aanzet bij het ‘anders handelen’, hoezeer ook nodig, maar eerder bij het anders leren kijken. We moeten ons ook vragen stellen bij onze behoefte telkens maar iets te moeten doen, te handelen, te interfereren. Gunnen we ons wat rust en daarmee de kans anders te leren kijken? De ecologische crisis roept ons op tot contemplatie

en dan pas tot actie. Een omgekeerde volgorde zal uiteindelijk niet in staat zijn het transformatieproces op gang te brengen dat nodig is om de crisis doortastend te lijf te gaan.

Het feest

Moeten we niet vertrekken bij Gods uitspraak in het scheppingsverhaal dat God dus alles goed en zeer goed gemaakt heeft? En dat de aarde een paradijs was voor de mens? Zo is het dus bedoeld. De schepping is een daad van liefde vanwege God. In de schepping wordt ons verbondenheid aangereikt. De zonde van Adam bestaat er nu net in dat de mens die verbondenheid weigert. De fantasie van de mens die zichzelf een god waant, die zit de mens in de weg. De zondeval, dat is de mens die de relatie weigert. De relatie met God, maar daarmee ook de relaties met zijn medemensen. Op de zondeval volgt meteen het verhaal van Kain en Abel. De Oosterse christenen zeggen dat de schepping een sacrament is. Daarmee willen ze zeggen dat de schepping relatie is: een uitgestoken hand naar ons toe die ons geborgenheid bieden wil. Diezelfde Oosterse christenen hebben het over God die de wereld omarmt ('perigorese'). Mensen worden uitgenodigd om zich aan die wijd gespreide armen toe te vertrouwen en zich te koesteren in de geborgenheid die ze bieden. Als Paulus dan schrijft dat het de bedoeling van God is om de schepping in Christus onder één hoofd te brengen (...), dan bedoelt hij daarmee niets anders te zeggen dan dat in de liefde van Jezus de uiteindelijke bedoeling van de schepping niet alleen zichtbaar maar ook gerealiseerd wordt. (Vergelijk Efesiërs 1, 9). Uiteindelijk is alles en iedereen geroepen om getransformeerd te worden tot pure vriendschap. Vandaar ook hun voorkeur voor de icoon van de transfiguratie en het feit dat ze van het feest van de transfiguratie op 6 augustus zoveel werk maken (Vergelijk Marcus 9, 2-13; Matteüs 17, 1-8; Lucas 9, 28-36). Maar als verbondenheid en vriendschap de betekenis van de schepping is, dan stellen zich natuurlijk grote vragen bij al die situaties waarin mensen uitgesloten worden van die verbondenheid. We weten dat de rooibouw die we plegen op onze planeet een bijkomend negatief effect heeft op de armoede in de wereld. Het gaat niet alleen om duurzaamheid, maar om het lot van de mensheid zelf. In onze houding tegenover de schepping weerspiegelt zich hoe wij met elkaar omgaan. Het verband tussen het ecologische vraagstuk en het vraagstuk van de armoede is dus niet alleen economisch, het is ook spiritueel. Economische uitsluiting heeft te maken met hetzelfde weigeren van een relatie: het weigeren van de relatie met de schepping gaat vanzelfsprekend over in het weigeren van de relatie met mede-mensen. Voor beide geldt dat ons ego ons in de weg zit. De vraag is wat voor een samenleving we eigenlijk willen. De vraag is of we wel gevoelig zijn voor het feest, voor de verbondenheid en de vriendschap die ons in de schepping in principe worden aangeboden. Dat is het: een kwestie van een fundamentele gevoeligheid die we vaak missen. Samenvattend citeer ik hierbij graag de Oecumenische Patriarch Bartolomeus, uit de lezing die hij op 24 april 2014 in onze Utrechtse oud-katholieke kathedraal heeft gehouden: "De natuur is een boek, wijd open voor ons allen om erin te lezen en ervan te leren. Elke plant, elk dier, en elk micro-organisme vertellen ons een uniek verhaal, ontfouwen zich voor ons als een wonderlijk mysterie, en getuigen van een buitengewone harmonie en balans, onderlinge afhankelijkheid en complementariteit. Dezelfde communicatieve dialoog en mysterieuze gemeenschap vinden we terug in het heelal, waar talloze sterren dezelfde mysterieuze schoonheid en mathematische onderlinge afhankelijkheid van elkaar verraden. We hebben deze werkelijkheid niet nodig om het bestaan van God te bewijzen. We hebben het nodig om te ademen, om te leven." (origineel te vinden in: *An ongoing conversation. The green patriarch in the Netherlands*. Amersfoort, Oud-Katholieke Kerk, 2014, blz. 48)

Rentmeesterschap

Gulzigheid maakt elk feest onmogelijk. Gulzigheid is wezenlijk ook het weigeren van de relatie en alles voor jezelf alleen opeisen. Feitelijk isoleert de gulzigaard zichzelf in een eenzame opsluiting in kortzichtige ambities. Feest staat op gespannen voet met gulzigheid, omdat het uitgangspunt van elk feest de dankbaarheid is. Dankbaarheid om wat ontvangen wordt, om wat ons toevalt. Wat je toevalt wordt met aandacht gesmaakt en genotsvol ervaren. Het maakt je kwetsbaar want je toont je er je afhankelijkheid in. Je kunt nooit de hand leggen op wat je toevalt end dus kun je het ook nooit bemeesteren of beheersen. En wie dat wel probeert maakt het stuk. Matigheid is niet de burgerlijke deugd van goed op de kleintjes letten met de bedoeling alleen nog maar rijker te worden. Daarmee is het een begrip dat vooral door het eigen ego wordt geijkt. Als het goed is, verwijst de deugd van matigheid naar de eerbied voor wat je te beurt valt. Dan is het de eigenschap van een relatie waarin mensen dichterbij tot zichzelf en tot God de Schepper komen. Wie matigheid nastreeft, is zich bewust van zijn en haar kwetsbaarheid, en dat moeten we dus vertalen met aardsheid – het van aarde gemaakt zijn en het tot deze aarde behoren. En van aarde gemaakt, leven we van de adem die God ons in de neus geblazen heeft. We zijn een en al relatie dus: met de aarde en met God en beide zijn niet te scheiden van elkaar. Op deze achtergrond moeten we het begrip van het rentmeesterschap verder inkleuren. Rentmeesterschap heeft als uitgangspunt dat we de aarde van God in bruikleen gekregen hebben en dat het onze taak is deze zo goed mogelijk te beheren en te bewaren. Het begrip heeft een (te?) actieve intentie: het gaat niet alleen om het bewaren, maar ook het bewerken van de aarde zoals de opdracht luidt die eveneens in Genesis aan de mens wordt gegeven: 'onderwerpt de aarde en hebt heerschappij' (Genesis 1, 28). Als deze opdracht geïsoleerd wordt van de relationele context die het hart vormen van de beide scheppingsverhalen, lopen we het gevaar dat de instrumenteel-technische benadering de overhand krijgt. Rentmeesterschap vraagt dus om richting vanuit de betekenis die de schepping heeft: sacrament, dat is 'bezielde verband', het huis dat God mensen aanbiedt en waarvan alles spreekt van zijn omzien naar mensen en zijn aanwezigheid. Het is ermee als met een huis van een vriend waar je te gast bent terwijl hij of zij er niet zijn, en toch spreekt alles van zijn of haar tegenwoordigheid. Het is onmogelijk om in dat huis je gangen te gaan zonder met hen rekening te houden, laat staan dingen stuk te maken zonder tegelijk de relatie te beschadigen. Als de schepping er is om goed en zeer goed te zijn, dan kunnen ook wij geen andere intentie hebben dan de schoonheid van de schepping te doen stralen en te bevorderen. Rentmeesterschap zonder deze intentie van het bevorderen van de schoonheid verbergt een machtsgreep.

Ascese

Dankbaarheid leidt tot feest. Het feest is het ja en amen op het leven als uitnodiging. Maar leven vraagt eerbied en respect anders is het geen leven, en schoonheid vraagt om de bevrijding van onze ego's. Feest is altijd inclusief. Waar dus sprake is van uitsluiting is het feest op zijn minst onaf te noemen. Zolang niet alle mensen toegang hebben tot Gods gaven die God ons in de schepping aanbiedt, is het feest incompleet. Zolang niet allen zich veilig en geborgen weten in het huis van Gods schepping, is het vriend- schapsverbond incompleet. Als de schepping bedoeld is als liefdesgave, dan kan het niet zo zijn dat sommigen teveel hebben en anderen tekort komen, noch dat de gave geweld

wordt aangedaan door ze te manipuleren tot individueel profijt. Ascese en vasten zijn de spirituele wegen die ons worden aangereikt om de nodige vrijheid te verwerven ten aanzien van onze egoïstische motieven. Het is afstand nemen van individuele ambities ten voordele van wat de wereld als geheel nodig heeft. Het gaat om het vergroten van ons bewustzijn van de waarde van mensen en dingen, van aarde en schepping die alle een wonder in zich dragen dat uitnodigt tot het creëren van schoonheid. Ascese en vasten voeden ons op tot een weerhoudendheid die de motor van elke vriendschap is en de voorwaarde voor alle schoonheid. Die weerhoudendheid maakt ons tot instrumenten van vrede en gerechtigheid, en bezweert onze neiging tot geweld en destructie.

Door ascese wordt een mens vrij, niet langer in de greep van de neiging om te beheersen maar ontvankelijk voor wat je toevallig aan schoonheid en vriendschap. Beide gaan samen: geen schoonheid zonder het delen van de vriendschap, geen schoonheid zonder relatie.

Tot slot

Ik citeerde al de oecumenische patriarch, die ook volgens paus Franciscus moedig en vastberaden de leiding heeft genomen van een beweging die eerbied vraagt voor de schepping en mensen daartoe gevoelig wil maken. Maar ik kan niet eindigen zonder *Laudato Si* te citeren. *Laudato si* stelt de vraag: “Wat voor wereld willen we achterlaten aan wie na ons komen, aan kinderen die nu opgroeien?”. De reflectie en het debat over de betekenis van leven en samenleven en over de waarden die ons drijven is dan ook niet meer te ontwijken: “Wat is het doel van ons leven in deze wereld? Waarom zijn we hier? Wat is de bestemming van ons werk en al onze inspanningen? Wat heeft de aarde van ons nodig?” Tenzij we worstelen met deze diepere vragen – zegt de paus – “geloof ik niet dat onze zorg voor ecologie belangrijke resultaten zal opleveren.” (Vergelijk *Laudato Si*, nummer 160) U kent allen het Jona-verhaal. De onwillige profeet die schipbreuk lijdt en door een vis gered wordt en weer aan land gespuwd om er eindelijk zijn opdracht op te nemen. De vis is voor de eerste christenen een letterwoord voor Jezus geworden: *Ichtus* (Jezus, Zoon van God, Verlosser). De vis die mensen redt. Zelf heeft Jezus het trouwens over het teken van Jona gehad waarmee hij doelde op zijn sterven en verrijzen. Het is een oproep om ons te laten redden door de vis – Jezus, ja – maar ook de natuur zelf, de schepping en de uitnodiging die er in besloten ligt: om deze aarde tot een huis te maken waar het leven een feest kan worden, voor allemaal. Dat lijkt me de juiste spirituele insteek in de vragen naar ecologie en duurzaamheid.